

GLOBAL IQTISODIYOT DAVRI VA UNDAGI INQIROZLAR.

Husanov Farrux Oltinboyevich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Oliy matematika kafedrası v.b. dotsenti

husanovfarrux7@gmail.com

Ibragimov Asadbek To'lg'in o'g'li

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

iasadbek371@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Global iqtisodiyot davri va undagi inqirozlar haqida tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada butun dunyo bo'ylab iqtisodiyotlarni shakllantirish, unda amalga oshayotgan va amalga oshgan rejalar haqida hamda inqirozlari to'g'risida chet el iqtisodchilari asoslab o'tgan fikrlar va taxlillar berilgan.

Kalit so'zlar: Global iqtisodiyot , inqiroz , iqtisodiyot , kapitalistik tizim , moliyaviy tizim , kognitiv usul.

Kirish. Global iqtisodiyot, dunyo bo'ylab sodir bo'lgan iqtisodiy faoliyatning butunligidir. Ushbu konsept global miqyosdagi iqtisodiy faoliyat, mamlakatlararo iqtisodiy munosabatlar, hisob-kitob tartibi, moliyaviy operatsiyalar, tovarlar va xizmatlarning o'zaro almashishini o'z ichiga oladi.

Global iqtisodiyotda mamlakatlararo savdo, xalqaro moliya tizimlari, xalqaro investitsiyalar, xizmatlar, korxonalararo munosabatlar va boshqa iqtisodiy faoliyatlar o'zgaruvchanlik ko'rsatadi. Bu tizimda iqtisodiyatning biror bir qismi, masalan, tovarlar o'zbek tayyorgarlik sektoriga tegishli bo'lsa ham, dunyo bo'ylab tovarlar almashishiga oid iqtisodiy faoliyatning bir qismi hisoblanadi. Global iqtisodiyotning muhim ko'rsatkichlari inkluzivlik, iqtisodiy integratsiya, moliyaviy tashkilotlar, xalqaro savdo va moliya munosabatlari, investitsiyalar va valyuta tizimi, xizmatlar sohasi, mamlakatlararo tovarlar savdosidir.

Global iqtisodiyotning o'zgartirishchiligi, dunyoning iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy tizimlaridagi o'zgarishlarga bog'liqdir va bu tizimlarda sodir bo'ladigan yangiliklardan, krizislaridan, moliyaviy muammolardan va boshqa iqtisodiy voqealardan ham tasir olishi mumkin. Global iqtisodiyot, dunyo bo'ylab iqtisodiy faoliyatning barcha yonalishlarini o'z ichiga olgan tizimdir. Bu, mamlakatlar, korporatsiyalar, xalqaro tashkilotlar va insonlar orasidagi iqtisodiy aloqalarni o'z ichiga oladi.

Xalqaro korporatsiyalar, global iqtisodiyotning muhim akterlari hisoblanadi. Bu korporatsiyalar, bir mamlakat hududlarini tashkil etmaydigan va dunyo bo'ylab faoliyat yuritadigan tashkiliy strukturalarga ega bo'lgan tashkilotlardir. Xalqaro

korporatsiyalar, turli sohalarda faoliyat yuritishlari bilan mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. "Capital in the Twenty-First Century" nomli kitob Thomas Piketty tomonidan yozilgan va global iqtisodiyotning muhim muddatlari va muammolari haqida tahlil qilingan. Kitobning asosiy mavzularidan biri moliyaviy keskin keskinlashish va kapitalning boshqarilishidir. Piketty tarixiy statistikalar va kapitalning iqtisodiy tarqalishi bilan birga, moliyaviy tengliklarning o'sishiga va kapitalning darajasi o'rtasidagi kengayishga oid tendensiyalarni ko'rsatadi. Kitobda, global kapitalist tizimda daromad va daslabki kapitalning taqsimoti, moliyaviy keskinlashishni o'zgartirish, bog'liq iqtisodiy muammolar va muhim tahlillar keng qamrovli ko'rsatilgan. Piketty, global iqtisodiyotdagi tashqi asosiy jarayonlarni o'rganish orqali, kapitalning iqtisodiy va ijtimoiy ta'sirini tahlil qiladi va uzoq muddatli sotsial va siyosiy ta'sirini ko'rsatadi.

"Capital in the Twenty-First Century" oldingi yillarda katta e'tibor qozonayotgan va kontroversiyalarga olib kelgan kitoblardan biridir. U iqtisodiy tizimning asosiy muammolarini, daromad va mol-mulk taqsimotini, moliyaviy keskinlashishning oqibatlarini va o'zgarishlari bilan bog'liq nazariy va amaliy tahlillardan iborat.

Boy mamlakatlarda o'sish sur'atlari va jamg'arma sur'atlari, (1970-2010 yillar).

Mamlakat	Milliy daromadning o'sish sur'ati (%)	Aholining o'sish sur'ati (%)	Aholi jon boshiga milliy daromadning o'sish sur'ati	shaxsiy jamg'arma (amortizatsiyani hisobga olmaganda) (milliy daromad %)
Qo'shma Shtatlar	2.8	1.0	1.8	7.7
Yaponiya	2.5	0.5	2.0	14.6
Germaniya	2.0	0.2	1.8	12.2
Fransiya	2.2	0.5	1.7	11.1
Britaniya	2.2	0.3	1.9	7.3
Italiya	1.9	0.3	1.6	15.0
Kanada	2.8	1.1	1.7	12.1
Avstraliya	3.2	1.4	1.7	9.9

" The Ascent of Money: A Financial History of the World" nomli kitob Niall Ferguson tomonidan yozilgan va moliyaviy tizimning tarixini va moliyaviy jarayonlarning dunyodagi o'rnini haqida tafsilotlar beradi. Kitob moliyaviy tizimning tarixiy o'zgarishlarini, moliyaviy institutlarni, valyuta tizimlarini va moliyaviy inqirozlarni tahlil qiladi. Kitobning asosiy mavzularidan biri moliyaviy tizimning

tarixidagi ahamiyatli hodisalardir. Ferguson tarixiy odatlarni, kapitalizmni, kredit va qarzning o'zgarishi, moliyaviy institutlarning shakllanishi va ulardagi o'zgarishlarni ko'rsatib, moliyaviy tizimning jadal o'zgarishlaridan bahramand bo'lishga intiladi.

Kitobda moliyaviy tengliklar, banklar, energetika va boshqalar kabi moliyaviy muammolar haqida ko'proq tafsilotlar beriladi. Ferguson kitobda ayniqsa moliyaviy inqirozlar va ularning dunyodagi o'rni bilan bog'liq tarixiy hodisalarni tahlil qiladi.

"Globalization and Its Discontents" nomli kitob **Joseph E. Stiglitz** tomonidan yozilgan va globalizatsiya jarayonlari davomida yuzaga kelgan muammolar va ularning sabablari haqida muhokama qiladi. Kitobda, globalizatsiya jarayonlari va undagi iqtisodiy o'zaro aloqlarning inklyuzivligi, daromadning tengliklari va kuchli iqtisodiy jamoalar o'rtasidagi farqlar ko'rsatiladi. Stiglitz kitobida global iqtisodiyotning o'zgarishlari, moliyaviy tizimning o'zgarishlari va ulardagi muammolar haqida tahlil qiladi. U globalizatsiya jarayonlari davomida kuzatilgan inklyuzivlik muammolari, moliyaviy keskinlashish, daromad taqsimoti va ijtimoiy farqliliklar kabi muhim mavzularni ifodalab beradi.

Kitobda, globalizatsiya jarayonlarida yuzaga kelgan muammolar bilan bog'liq muhim fikrlar va tajribalar keng qamrovda ko'rsatiladi. Stiglitz o'zining tajribalaridan ham foydalanib, globalizatsiya va moliyaviy tizimning o'zgarishlari bilan bog'liq siyosiy va iqtisodiy masalalar haqida o'z fikrlarini ifoda qiladi.

Naomi Kleinning "The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism" nomli kitobi iqtisodiy inqirozlarning siyosiy va iqtisodiy jarayonlar bilan bog'liq tarixiy jarayonlarini tahlil qiladi. Kitobda Klein global inqirozlar va musibatlar paytida kapitalistik tashabbuskorlikning rivojlanishini ko'rsatib beradi. Kitobda Klein, inqirozlar va musibatlar paytida kapitalistik tashabbuskorlikning qanday shakllanishi va rivojlanishi haqida muhokama qiladi. U dunyodagi bir nechta inqirozlar va musibatlar, masalan, diktatorliklar, harbiy qarashlar, natural resurslarning qo'lga kiritishlar, terrorizm va boshqalar kabi muammolar orqali kapitalistik tashabbuskorlikning siyosiy va iqtisodiy tizimlarga o'tkazilishi haqida ma'lumotlar beradi.

Klein kitobida "shock therapy" deb ataladigan iqtisodiy tizim reformalari haqida ham gaplashadi. U bu reformalarni kapitalistik tashabbuskorlikni rivojlantirishga qaratilgan siyosiy strategiya sifatida ta'riflaydi. Kitobda kapitalistik tashabbuskorlikning musibat va inqirozlar paytida iqtisodiy kuchni jalb qilish, siyosiy hukumatlarni "shock" bilan kapitalistik tashabbuskorlikning o'zini kuchli qilish uchun qanday qo'llanilishini ko'rsatadi.

Karl Polanyi ning "The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time" nomli kitobi global iqtisodiy inqirozlari va kapitalistik tizimning o'zgarishlarini tahlil qiladi. U iqtisodiyot, siyosat va ijtimoiy tahlillarni jamlab beradi va kapitalistik tizimning inqirozlariga oid tarixiy va nazariy

tushunchalarni o'rgatadi. U kapitalistik tizimning o'zini ta'lim qilgan davrda, masalan, san'at inqirozi, moliyaviy tizimning ta'limi va iqtisodiy bozorning ta'sirida qanday o'zgarishlar ro'y berganini ko'rsatadi. U moliyaviy bozor tomonidagi iqtisodiy faoliyatni cheklash, inson resurslarini ekspluatatsiya qilish, tabiiy resurslarni qo'lga kiritish va ijtimoiy farqliliklarni ko'tarish kabi muammolarni ko'rsatib beradi.

Polanyi kitobida "fictitious commodities" (hokimiyatli tovarlar) kabi tushunchalarni ham ta'riflaydi. Uning fikriga ko'ra, kapitalistik tizimda iqtisodiy faoliyatning o'zini sotish bo'lgan vaqtincha tovar sifatida qabul qilish, masalan, ish bilan ta'minlash, tabiiy resurslarni sotib olish, ijtimoiy himoya va asosiy sohalardagi o'zgarishlar inson va tabiiy olamni yo'qolib ketishi mumkin.

Eric Hobsbawmning "The Age of Extremes: A History of the World, 1914-1991" nomli kitobi global iqtisodiyot inqirozlari davrida dunyoda yuzaga kelgan siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlarni tahlil qiladi. Kitobida Hobsbawm 20-asrning qisqa tarixini va global iqtisodiyot inqirozlarning dunyodagi o'zgarishlarga ta'sirini ko'rsatadi.

Hobsbawmning kitobi global iqtisodiyot inqirozlari va ularning o'zgarishlarga ta'siri haqida keng ma'lumotlar beradi. U 20-asrda yuzaga kelgan inqirozlar, inkluzivizm va ekskluzivizm, kapitalistik tizimning o'zgarishlari, sovet socialistik tizimlari, demokratiya va totalitarizm, moliyaviy tizimning o'zgarishlari kabi mavzularni o'rgatadi. Kitobda Hobsbawmning muhokamasi 1914 yilidan 1991 yilgacha bo'lgan davrda dunyoda yuzaga kelgan inqirozlarni va ulardan kelib chiqqan global o'zgarishlarni tahlil qiladi. Karl Polanyining "Buyuk o'zgarishlar: bizning davrimizning siyosiy va iqtisodiy kelib chiqishi" kitobi jahon iqtisodiy inqiloblari va kapitalistik tizimdagi o'zgarishlarni muhokama qiladigan diqqatga sazovor kitobdir. Unda kapitalistik tuzum o'zgarishlari bilan bog'liq iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy jihatlar, shuningdek, tarixiy-nazariy tushunchalar har tomonlama tahlil qilingan. Kitob kapitalistik aralashuvning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy oqibatlarini yoritadi. Unda bozorda iqtisodiy faoliyatni tartibga solish, inson resurslaridan foydalanish, tabiiy resurslarga tajovuz qilish, ijtimoiy tengsizliklarning kuchayishi kabi masalalar muhokama qilinadi.

Joseph E. Stiglitzning "Globalization and Its Discontents" nomli kitobi globalizatsiya jarayonlari va ularning iqtisodiy inqirozlarga olib kelgan muammolarini tahlil qiladi. Kitobda Stiglitz globalizatsiya va moliyaviy tizimning o'zgarishlarining inklyuzivligi, daromad taqsimoti va ijtimoiy farqliliklar kabi muhim mavzularni ko'rsatadi. Stiglitz, kitobida globalizatsiya jarayonidagi katta siyosiy va iqtisodiy tushunchalarni o'rgatishga harakat qiladi. U globalizatsiya va moliyaviy tizimning o'zgarishlarining dunyodagi muammolarni oshirishini va insonlarga ta'sirini ko'rsatadi. Kitobida Stiglitz globalizatsiya jarayonidagi moliyaviy tizimning inklyuzivligi masalalariga xulosa qiladi. U bu jarayonning bir qancha mustahkamlanmagan qonuniy

va institutsional muammolarini ko'rsatadi va bu muammolarning kasbiy taqsimoti, daromad taqsimoti va insoniylashtirishga ta'siri bo'lganligini ko'rsatadi. Stiglitzning fikriga ko'ra, globalizatsiya jarayonidagi moliyaviy tizimning inklyuzivligini ta'minlash uchun yuridik va iqtisodiy tartibotlarning yanada rivojlanishi zarur. U shaxsiy va korporativdan kelib chiqqan daromadlarning adolatsiz taqsimoti, transnatsional korporatsiyalar va moliyaviy institutlar tomonidan kuzatishsizliklar, moliyaviy inqirozlar va inklyuzivlikni yo'qotishning insonlar uchun qanday ta'siriga oid masalalar kabi muhim mavzularni ko'rsatadi.

Tahlil va natijalar.

Mening xulosam bo'yicha O'zbekiston Respublikasiga Global iqtisodiyotning foydasi ham zarari ham mavjud va ular quyidagilar:

Xalqaro Savdo Munosabatlari: O'zbekistonning xalqaro savdo munosabatlari, mamlakatning eksport va importini oshirishda muhimdir. Global iqtisodiyot, O'zbekistonning xorijiy bozorda mahsulotlarini sotish, xizmatlarini sotib olish imkoniyatlarini yaratadi.

Teknologik Almashinuv va Innovatsiyalar: Global iqtisodiyot, yangi texnologiyalar va innovatsiyalar olishda, ta'lim tizimini rivojlantirishda, va tijorat modellari bilan tanishishda O'zbekistonga imkoniyat yaratadi.

Qimmatlanish va Narxlarning O'sishi: Global iqtisodiyotdagi o'zgarishlar, moliya bozorlarida qimmatlanish va narxlarning o'sishiga olib kelishi mumkin. Bu esa inflatsiyani oshirishi va moliya bozorlarining istikroriga ta'sir qilishi mumkin.

Global inqirozlarni yo'qotish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

Klimat o'zgarishiga qarshi kurash: Iklim o'zgarishi dunyodagi eng katta muammolardan biridir. Bu muammo katta issiqlik, moslik va tabiiy resurslarning yo'qotilishi bilan bog'liq. Bu sababli, energiya samaradorligini oshirish, issiqlik va elektr energiyasini isrof etishni yo'qotish, yaxlit energiya manbai sifatida ishlatish, ta'sirli iqlim politalarini amalga oshirish kabi qo'llanmalarni qo'llash zarur. Masalan: Energiya isrofgarchiligini kamaytirish: Energiyani samarali ishlatish uchun texnologiyalarni rivojlantirish va energiya israfini yo'qotishga qaratilgan qoidalarni qo'llash zarur

Yashil energiya va energiya samaradorligi: Qazilma yoqilg'i orqali energiya ishlab chiqarish amalga oshirilganida atmosferga zararli gazlar yonib turadi. Yashil energiya manbalaridan, masalan, quyosh energiyasi, shamol va suv energiyasidan foydalanish esa atrof-muhitga zararli ta'sir yo'qotadi. Energiyamizni yashil energiya manbalari bilan diversifikatsiya qilish, energiya samaradorligini oshirish va energiya ishlab chiqarish, transport va ishlab chiqarish sohalarida energiya taqsimoti va ishlatishni samarali bajarish zarur.

Ичимлик va oziq-ovqat tizimi islohlanishi: Ichimlik sohasida suv resurslarini samarali ishlatish, iqtisodiy tizimlarni yangilash, oziq-ovqat ishlab chiqarish va taqsimotini yaxshilash, oziq-ovqat tizimlarini rivojlantirish va oziq-ovqat isrofini yo'qotish kabi chora-tadbirlarni bajarish zarur.

Ijtimoiy ma'naviyat va o'zgarimaslikning o'zgartirilishi global inqirozlarni yo'qotish uchun muhimdir. Bu o'zgartirishlar insonlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda va harakatlarda yashagan o'zgarishlarni o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Thomas Piketty ning “Capital in the Twenty-First Century” nomli kitobi.
2. Niall Ferguson ning “The Ascent of Money: A Financial History of the World” nomli kitobi.
3. Joseph Eugene Stiglitz “Globalization and Its Discontents” nomli kitobi.
4. Naomi Kleinning “The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism” nomli kitobi
5. Karl Polanyi ning “The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time” nomli kitobi.
6. Eric Hobsbawmning “The Age of Extremes: A History of the World, 1914-1991” nomli kitobi.